

XVI. ASIRDA YAZILMIŞ
GREKÇE ANONİM OSMANLI TARİHİNE
Göre
İSTANBUL'UN MUHASARASI VE ZABTI

Dr. ŞERİF BAŞTAV

Hâlen Vatikan'daki Barberina kütüphanesinin kıymetli grekçe elyazmaları arasında (N. 111), bir Türk tarihinin de bulunduğunu, ilk defa bu kütüphanenin listesini neşreden S. Ricci¹ kaydetmiş ve bu haberi alan Yunan âlimi Sp. Lambros az sonra bu eseri hülâsaten tanıtarak değerine işaret etmişti². Arada bir müddet unutulmuş bu yazmaya, Macar âlimi Gyula Moravcsik yeniden ilim âleminin dikkatini çekince³ onun talebesi ve kıymetli meslektaşım Gyôni, eserde macarlara taallük eden malzemeyi topladığı gibi⁴ Moravcsik de az sonra bu anonim Türk tarihinin ihtiva ettiği türkçe kelimeleri ve isimleri, marûf eserinin II. cildinde neşretmiştir⁵.

Bugüne kadar tamamı intişar etmemiş bulunan bu eserden, Atina Üniversitesi profesörlerinden G. Th. Zora, son zamanlarda yaptığı birkaç küçük tetkikinde faydalandıktan başka, iki yıl önce Fatih Sultan Mehmed devrine taallük eden ve eserin üçte birini teşkil eden kısmını neşretmiştir⁶. Mühim kısmı henüz elyazması halinde bulunan eser, 1374—1512 yılları Osmanlı Türk tarihini ihtiva etmektedir.

¹ S. Ricci: Liste sommaire des manuscrits grecs de la Bibliotheca Barberina, Revue des Bibliothèques, 17 (1907) s. 81-125; No. 111: Imperatorum Turcarum Historiae, 1373—1512, 86 ff.

² Sp. Lambros: Peri tinon Barberinon kodikon, Neos Ellinonimion 5 (1908) 451-467; o kodiks 111: 454-455.

³ Gy. Moravcsik: Osmanlı sultanları tarihi hakkında grekçe anonim kronik (rumca), Pratika tis Akadimias Athinon 5 (1930) 447-450; Macar tarihinin Bizans kaynakları (macarca), Budapeşte 1934, 238-240.

⁴ M. Gyoni, Bizans kaynaklarına göre Macaristan ve Macarlar (macarca), Budapeşte 1938.

⁵ Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica II, Bp. 1943.

⁶ G. Th. Zora, İstanbul'un zaptı ve Fatih II. Mehmed'in hükümdarlığı (rumca), Atina 1952.

Hususile XV. asır Türk tarihinin başlıca Bizans ve Türk kaynakları arasında ehemmiyetli bir yer işgal eden ve yakında tam bir neşrini hazırlamakta bulunduğumuz bu eserin burada, İstanbul'un Türkler tarafından muhasarası ve zaptına dair olan kısmını (50^v-60^v) tercüme ederek Türk ilim muhitine tanıtmaya ve bütün eserin kaynak tenkidi ve kıymetlendirilmesi sırasında da işlemeğe karar verdik.

Yalnız, henüz pek az malûmata sahip bulunduğumuz müellif ve tarihi hakkındaki tetkikimizi de bu meyanda dercetmeyi, eserin kıymetini tebarüz ettirmesi bakımından lüzumlu saydık. Bil-diğimize göre Moravcsik'in ufak bir tetkiki¹ istisna edilirse, Anonim Türk tarihinin kaynakları bugüne kadar araştırılmamıştır. 1374-1421 yılları Osmanlı Türk tarihine taallük eden hikâyenin tahlil ve tenkidini başka bir münasebetle ikmal etmiş bulunuyoruz. İstanbul'un muhasarası ve zaptına dair olan metnin ise, diğer tanınmış Bizans kaynaklarından tamamen müstakil olduğu anlaşılmaktadır².

Bir tek nüshası bilinen bu elyazmasını, Türk Tarih Kurumu'nun temin ettiği mikrofilm ve fotokopilerden tetkik ettik. Bu itibarla elyazması hakkında fazla malûmat veremeyeceğiz. Yazısı açık ve okunaklıdır; lâkin dîli tamamile halk ağız olduğundan başka, imlâsı da çok bozuktur ve muayyen bir prensibe riayet edilmediği görülmektedir. İfadesi sade olmakla beraber sentaks çok iptidaidir. Eserde şurada burada bazı tashihler ve silintiler göze çarpar. 50^v da rastlanan bir nottan metnin aslî olmadığı anlaşılmaktadır.

Tercümenin mâna ve sentaks bakımından mümkün mertebe esas metne sadık olmasına dikkat ettiğimizden, bazı tekerrürleri ve cümle düşüklüklerini aynen muhafaza ettik. Vuzuhu temin maksadıyla tercümeyle ilâveye mecbur kaldığımız kelime ve isimleri tabiatıyla mûtarıza içinde gösterdik.

Birçok hata ve noksanlarına rağmen, müverrihin sade bir lisanla ve kısa cümlelerle, okuyucuyu sıkmadan ve canlı bir tarzda hikâyesini naklettiğine şahit oluyor ve hâdiseleri büyük bir açıklıkla kaydettiğini görüyoruz.

¹ Gy. Moravcsik: Bericht des Leonardus Chiensis über den Fall von Konstantinopel in einer vulgärgriechen Quelle, Byzantinische Zeitschrift 44 (1951) 428-436.

² Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica I, 160.

İstanbul'un muhasarası ve zaptına dair hikâyesinde mütenevvi kaynak kullanan müellifin birçok tarihî hâdiseyi sıhhatla kaydettiği vesair muahhar Bizans kaynaklarında rastlanmıyan muhtelif tafsilâtı ihtiva ettiği görülmektedir. Müverrihin kayıtlarının müteaddit defa Schlumberger'nin eserile tetabuk ettiği ve hattâ onun muhasara hakkında Sakız piskoposu Leonardus'tan naklettiği malûmatın Anonim müellifinin hikâyesi ile büyük bir müşabehet arzettiği gözümüze çarpmış, fakat profesör Moravcsik bu hususta bize tekaddüm etmiştir.

Osmanlı Türk tarihinin 1512 yılına kadar çıkan hâdiselerini anlatan Anonim müellifinin, İstanbul'un muhasarası sırasında şehirde bulunmadığını, fakat hâdiseleri direkt müşahidlerden veya eserlerinden takibetmek imkânını bulduğunu kabul etmek yerinde olacaktır. Muhasaraya dair birçok meseleyi aydınlatmaya yarıyacağı şüphesiz olan eserin bu bahsinin kaynaklarını da kısa bir zamanda meydana çıkarabileceğimizi ümid ediyoruz.

GREKÇE ANONİM OSMANLI TARİHİ

1. Müellifi :

Baş tarafı eksik olarak intikal eden Anonim Türk tarihinin müellifi ve eserini nerede ve ne zaman yazdığı hakkında sarîh bir malûmata sahip değiliz. Bildiğimize göre, Anonim müellifi hakkında eserinden istihraç ettiği bazı delillere dayanarak ilk defa takribî malûmat veren, Gyula Moravcsik olmuş ve eserin bir kısmını neşreden Atinalı profesör Zora, bu hususta hiçbirşey ilâve etmemiştir. Anonim Türk tarihi metni üzerinde yaptığımız müşahedelere dayanarak aşağıda, Moravcsik'in bu müverrih hakkında verdiği malûmatı ikmal ve hattâ müellifin memleketini daha yakinen tayin etmeğe gayret edeceğiz.

Moravcsik bu hususta aynen şunları yazmaktadır: "Müellifin hayatı hakkında hiç birşey bilmiyoruz. Diğer tanınmış Bizans kaynaklarından tamamen müstakil olan İstanbul'un zaptına dair hikâyesinde, Bizans'ın zenginlerine ve asılzâdelerine karşı şiddetli bir lisan kullanır ve faciadan onları mesul sayar. Bu hâdis ve bundan başka eserin tamamile halk dili, hikâye tarzı ve telâkkisi, müellifin aşağı bir içtimaî seviyeden çıkmış olduğuna delâlet etmektedir. Venediklilere karşı kat'i bir sempati izhar etmesi ve şurada burada İtalyanca kelimeler ve İtalyan telâffuzunu hatırlatan tâbirler kul-

lanmasına bakılırsa, onun Venedik hâkimiyeti altında yaşayan Rumlardan olduğunu muhtemel saymamız gerekir.”¹

Moravcsik’in sadece böyle umumî hatlariyle ifade ettiği Anonim müellifi hakkındaki bilgimizi, metinde yaptığımız dikkatli müşahedeler biraz daha zenginleştirmekte ve vuzuha götürmektedir.

Anonim, Niğbolu muharebesinden bahsederken (15^v), Tuna kenarındaki Niğbolu (Nikopolis)yu, İyoniyen denizi sahilinde bulunan ve eskiden *Nikopolis* adile anılan Epir’in merkezi *Preveze* kasabasıyla karıştırır. Vaktile (M.ö. 31) Augustus’un Antonius’a karşı Actium zaferini kazandığı yerde inşa ettirdiği Nikopolis (zafer şehri)² sonradan inhitata yüz tutmuş ve burada bundan 6 kilometre mesafede Preveza şehri inşa edilmiştir³. Anonim müellifinin yaşadığı sıralarda o kadar mühim olmıyan ve çoktanberi eski adı unutulmuş bulunan bir kasabayı bu kadar iyi tanınması, kanaatımızca bir tesadüf eseri değildir. Bilhassa coğrafi malûmatının pek zayıf olması ve başlıca kaynağını teşkil eden Halkondil’de bu tarzda bir izaha rastlanmaması da, sair deliller yanında müellifin bu sahaları iyi tanıdığı hattâ bu havalide yaşadığı kanaatını vermektedir.

Anonim eserde bu fikrimizi teyidedecek başka delillere de rastlıyoruz. Müellif, Bayezid’in “Yıldırım” lâkabını kaydederken bunu yunanca *ἀστραπή* kelimesile ifade etmiştir; yıldırım mânasına gelen bu kelime, bugünkü umumî yunancada kelime ortası -α- ile *ἀστραπή* şeklinde kullanılır ve Atina Akademisinin neşrettiği tarihî leksikonda (I. 235) -ο- ile yazılan şeklinin yalnız Zanta adası, Kefalonya ve Peloponez’de kullanıldığı bildirilir.

Bunun dışında Anonim müellifinin Yunanistan ve Peloponez hâdiseleri hakkında bazan Halkondil’de bulunmıyan malûmatı vermesi ve birçok Garp ve bilhassa İtalyan kaynaklarında rastlanan kayıtları nakletmesi de bu fikrimizi takviye edecek mahiyettedir. Bütün ihtimallere göre müellif, Zanta ve Kefalonya gibi Yunanistan’ın garp sahillerindeki adaların birinde veyahut ta Peloponez’in İtalyan hâkimiyeti altındaki kısmında yaşamış ve İtalya ile münasebetleri bulunmuştur. İtalyanca bildiği ve italyanca kaynaklardan faydalandığı şüphesizdir; eserde rastlanan birçok italyanca kelime buna

¹ Gy. Moravesik, *Bizzantrioturcia* I. 160

² Pauly-Wissowa: *Real-Encyclopädie* XVII, s. 511-518.

³ *Encyclopedia Italiana* XXVIII, 226-227.

delâlet etmektedir. Bunun dışında müellifin türkçe bildiğine de hükmetmek icabediyor. Zira, türkçe kelime ve isimleri esas kaynağını teşkil eden Halkondil'den farklı olarak hemen hemen hatasız yazması, bunların grekçe tercümelerine daha isabetli mânalar vermesi ve naklettiği malûmatın çok kere Türk kaynaklarının rivayetleriyle tetabuk etmesi, bu hususu muhtemel göstermektedir.

Bu delillere dayanarak türklerin komşu buldukları bir sahada yaşayan Anonim müellifinin rivayetlerinin bir kısmını Türk halk muhitinden topladığını ve bunları gerek Grek ve gerekse Garp kaynaklarıyla telif ederek eserini meydana getirdiğini kabul edebiliriz. Nitekim müellif eserinin bir yerinde (12^v), I. Kosova muharebesinden bahsederken, bu muharebede Şehzâde Bayezid'in oynadığı rolü tebarüz ettirir ve "Türkler Bayezid'in despot üzerine nasıl büyük bir şiddetle hücum ettiğini söylüyorlar" kaydını verir ve umumiyetle Kosova muharebesine dair naklettiği malûmat Anonim'den daha muhtasar olan Halkondil'de bu kayda rastlanmaz.

Hayatı ve şahsiyeti hakkında hemen hiç malûmata sahip bulunmadığımız Anonim müellifin eserinde, Bizans tarihçilerinin umumiyetle olduğu gibi yüksek tabaka halka mensup olmayıp halk tabakasından bulunduğunu gösteren delillere rastlıyoruz. Birçok defa (12^v, 35^v, 54^f, 55^v, 59^f) Bizans'ın zenginlerine ve idarecilerine karşı şiddetli bir dil kullanması, lisanının ve ifadesinin halk dili ve ifadesi olması, eserde rastlanan mevzu ve umumî kültür hataları bu ciheti göstermeğe yaradığı gibi, imlâsının son derece bozuk olması da bu hususta bir delil sayılabilir.

2. Eserin mahiyeti :

Eserin, üzerinde en çok durmamız gereken hususlarından birisi, Bizans tarihçilik an'anesine mugayir olarak Anonim müellifinin eserini doğrudan doğruya Türkler'e tahsis etmiş olmasıdır. Bizans tarihçilerinin nadiren yabancı bir kavmin tarihini eserlerine mevzu ittihaz ettikleri malûmdur. İlk Bizans devri tarihçilerinden Priskos'un, eserini Attilâ ve hunlarına tahsis ettiğini biliyoruz. Bundan sonra uzun zaman Bizans müverrihleri yabancı bir kavmin tarihini yazmazlar, sadece Bizans veya cihan tarihini içine alan eserlerinde umumî olarak yabancı kavimlerden de bahsederler.

Priskos'tan on asır sonra bu an'aneye aykırı hareket eden, eserinin merkezini Türk tarihine hasreden Halkondil, son devir Bizans

tarihçileri arasında bir istisna teşkil eder. Halkondil'den bol miktarda faydalanan ve belki de onun eserinden mülhem olarak hareket eden Anonim müellifi ise, Halkondil'in eserinden farklı olarak kendi eserini Türk padişahlarının hükümdarlıkları zamanına göre taksim etmiştir. Bu hâdisede artık Yunanistan'ın mühim bir kısmının Türk hâkimiyeti altında bulunmasının da mühim bir hissesi olduğu şüphesizdir.

Eserin baş tarafı eksik olduğu için, bu bölümün hangi Türk hükümdarı zamanında başladığını görememekle beraber, Ertuğrul'dan ibtidar edilmiş olması icabeder. Çünkü, Bayezid'i beşinci hükümdar sayar ve bundan sonra da bu taksim aynen devam eder. Fetret devrinde hüküm süren şehzadelerden Süleyman ve Musa çelebileri de bu tasnife idhal ettiğinden, Türk padişahlarının sayısı bizim tarihlerimizde teamül eolan miktarı geçer. I. Murad'dan bahseden ve 1374 yılı hadiselerini anlatırken başlayan ilk kısım 11^r dan 13^v ya kadar devam eder. Bayezid devri 13^v-27^r arasındadır; yalnız burada 20^r-23^v atlanmıştır. Bildiğimize göre, daha önce bu eseri tetkik edenlerden hiç biri buna dikkat etmemişlerdir. Bu sebeple eser bundan sonraki kısımda 8 varak fazla görünür; fakat hikâyede bir eksiklik yoktur ve Bayezid devri hadiselerinin teselsülü devam eder. Fetret devri 27^r-31^v da nakledilir; bunun 27^r-29^r su Süleyman Çelebi'ye, 29^r-31^r-su Musa Çelebi'ye tahsis edilmiştir. 31^v-35^r Çelebi Sultan Mehmed'den bahseder. Eserde II. Murad devrine tahsis edilen kısım 35^r-50^v arasında bulunur ve mufassal bahislerden birini teşkil eder. Eserin en mufassal bahsi, Fatih Sultan Mehmed'e dair olanıdır ve 50^v-81^r-yu doldurur. Bunu takibeden II. Bayezid zamanı 81^v-92^r-yu kaplar. 95^r da başlayan I. Selim devri hikâyesi, Selim'in şehzade Korkud'a karşı giriştiği mücadele anlatılırken bitmemiş olarak kesilir.

Bölgümlere dikkat edilecek olursa, Anonim Türk tarihinde en ziyade XV. asır hâdiselerinin tafsil edildiği görülmektedir; bunun dışında umumiyetle eserin şu telif hususiyetleri göze çarpar; müellif her bahiste hâdiseleri sade ve kronolojik bir tarzda hülâsa etmekle iktifa etmiştir. Fakat bu kronoloji her zaman isabetli değildir. Ancak eserin son kısımlarına doğru, müellifin daha isabetli tarihler kaydettiği de göze çarpar. Fatih'in ölümü ve II. Bayezid'in tahta cülûsu tarihi olan 1481 ile II. Bayezid'in ölümü ve I. Selim'in tahta çıkması tarihi bulunan 1512 seneleri böyledir. Bu vâkıdan müellifin kendi

yaşadığı devre yaklaştıkça zaman hakkında daha sahih bir bilgiye sahip bulunduğu, kendi devrinden zaman itibarile uzakta kalan devirler hakkında sarîh malûmatı olmadığı ve esasen başlıca kaynaklarını teşkil eden eserlerde de doğru kayıtlara rastlıyamadığı neticesi çıkarılabilir.

Anonim müellifi, Bizans kaynakları arasında en ziyade Halkondil'den faydalandığı halde onun gibi pragmatik bir usûl takib-etmemiş, dolayisile büyük istidradlar yapmamış ve hâdiseleri pek az istisnasile, vukuu tarihlerine göre sıralamıştır.

Daha önceki devirler hakkında faydalandığı Halkondil'de hâdiselerin cereyan tarihi hakkında hiçbir kaydın bulunmamasına rağmen, Anonim bunlara tarih idhal etmiştir. Fakat esas kaynağını teşkil eden Halkondil'in kronolojideki hataları onu da yanıltmış ve bu suretle birçok defa anakronizme düşmesine sebep olmuştur. I. Bayezid'in Anadolu fütuhâtına dair anlattığı (14^v) hikâyede müellif vakaları II. Murad'ın Türkmen aşiretlerini tenkil için Erzincan havalisinde giriştiği sefer ile karıştırdığı gibi, Musa Çelebi'nin Semendre üzerine yaptığını kaydettiği sefer (29^v) de yine II. Murad devrinin 1439 hâdiseleri ile karıştırılmış ve nihayet Fatih Sultan Mehmed'in 1459 sıralarında İsfendiyar oğlu İsmail Bey üzerine yaptığı sefer Çelebi Sultan Mehmed devrinde gösterilmiştir.

Bunlar dışında eserde başlıca şu kronoloji hatalarına rastlanmaktadır: I. Murad'ın 1373 de öldüğünü ve 23 yıl hükümdarlık ettiğini bildirir ki (13^r) Sultan Murad'ın 1389 da şehit edildiği ve 30 yıla yakın saltanat sürdüğü malûmdur. Yıldırım Bayezid'in 1389 da öldüğünü ve 25 yıl hüküm sürdüğünü yazması (27^r)da yanlıştır. Zira Sultan Bayezid 13 yıl saltanat sürmüştür (1389—1402) ve 1403 de ölmüştür. Süleyman Çelebi'nin 1414 de ölümlerine yerine kardeşi Musa'nın geçtiğini bildirmesi (29^r) ve Musa'nın 1404 de öldürüldüğünü kaydetmesi (31^v) de yanlıştır. Çünkü Süleyman Çelebi'nin 1411 de öldürüldüğü ve Musa'nın, onun yerine geçtiği malûm olduğu gibi, Musa'nın boğdurulması da 1413 de vukubulmuştur. Çelebi Sultan Mehmed'in 1429 da öldüğünü kaydeden Anonim (35^r), aynı sahifede Sultan Murad'ın 1419 da Bursa'da babasının tahtına çıktığını bildirir. Her iki tarih yanlıştır ve Çelebi Sultan Mehmed'in 1421 de vefat ettiği malûmdur. Eserin daha sonraki kısmında da 1439 Semendre muhasarasını 1446 da göstermek (40^r) ve İstanbul'un zaptı esnasında son büyük hücumun 28 Mayıs 1454 de vukubulduğunu bildirmek gibi (56^r) hatalar göze çarpmaktadır.

Anonimin tarafsızlığı meselesine gelince, 180 sahifeyi bulan ve Osmanlı İmparatorluğu tarihinin Anonim müellifinin ırkdaşları ile vukubulan fasılasız ve şiddetli mücadeleler ile dolu olan kısmını içine alan bu eserde, Osmanlı Türkleri hakkında ağır ve tarafkir denebilecek cümlelere, ithamkâr hükümlere hemen hemen rastlamadığımızı söylemek icabeder. Şurada burada müellifin hıristiyanlık duygularının tezahür ettiği, ırkdaşlarına ve dindaşlarına karşı bir sempati ve acıma ifade ettiği göze çarparsa da, Anonim müellifinin yaşadığı devrin kuvvetli dinî telâkkilerini ve umumiyetle kültürünün zayıf olduğunu düşününce yurdunun, ırkının ve dindaşlarının bu şiddetli düşmanlarına karşı ibraz ettiği büyük dikkati ve tarafsızlığı hayretle ve takdirle karşılamamak mümkün değildir. Hattâ, İstanbul'un zaptını naklederken araya ziyadesile müessir bir hal alan ifadesinde bile, Türkleri rencide edecek ağır sözlerden çekinmiş olması ve felâketlerden ırkdaşlarını ve bilhassa zenginlerle idarecileri mesul sayması ibrete şayan bir hâdisedir. Hususile Schlumberger gibi modern ve İstanbul'un muhasarası ve zaptına tahsis ettiği eserle şöhret kazanan Garblı bir müverrihin eserinde ve Rus âlimi Vasilev'in tarihinde Türkler hakkında defeatla şiddetli ve hattâ çok tarizkâr cümleler kullanıldığı düşünülürse, Anonim'in bu, devrine ve seviyesine rağmen gösterdiği tarafsızlığı daha iyi takdir etmek icabeder. Hele Anonim'in bir kısmını neşreden Atinalı profesör Zora'nın eserine ilâve ettiği önsözle haşiyelerde rastlanan hemen tamamile mektep kitaplarına yakışacak kadar tarafkir ve hissî hükümler de gözönünde tutulursa, Anonim'i daha çok takdir ederiz.

Anonim müellifinin çok kere Türk padişahlarının meziyetlerini tebarüz ettirmesi, mizaçlarını tahlil ederken iyi ve fena taraflarını ayırdetmesi, cengâverliklerini, tebaalarına karşı iyi muamelelerini, hilm ve rikkatlerini ihmal etmemesi, hattâ birçok Türk devlet adamı ile kumandanının hasletlerini çok kere objektif bir mütalâa ile ortaya koyması, gözden kaçmamaktadır. Şurada burada Türk padişahları ve umumiyetle Türkler hakkında barbar dediği görülürse de, bir teamül halinde Bizans tarihçilerinin yabancılar hakkında bu tâbiri kullandıkları malûmumuzdur.

Müverrihimizin hıristiyan görüşünü aksettiren delillerden birisi de, umumiyetle Türk kuvvetlerini daha fazla ve hıristiyan kuvvetlerini daha az göstermesidir. Daha önce de zikrettiğimiz Niğbolu muharebesinde Bayezid'in ordusunun 300 bin ve Sigismund'un kuv-

vetlerinin 80 bin olduğunu söylemesi ve yine bu muharabede 20 bin hristiyana mukabil 60 bin Türk'ün öldürüldüğünden bahsetmesi (13^v-14^r) bu kabildendir. Lâkin gerek Türk kaynaklarında ve gerekse hristiyan kaynaklarında daima karşı tarafın kuvvetlerini ve zayıflığını daha fazla göstermek âdetinin umumî olduğunu bildiğimiz için, bu ciheti sadece Anonim müellifine maletmemek yerinde olacaktır. Müverrih bu kayıtları kullandığı kaynaklardan nakletmiş ve tahminimize göre hiçbir tenkide tabi tutmadan kabul etmiştir.

Bu fikrimizi yine Anonim'den alınan bir misal ile teyid edebiliriz. Nitekim, Timur ile Bayezid'in Ankara muharebesine iştirak eden ordularının sayısından bahsederken Anonim müellifi Timur ordusunun 800 bin ve Bayezid ordusunun 120 bin kadar olduğunu yazar ve kendi kayıtlarıyla dahi tezada düşer. 1396 da cereyan eden Niğbolu muharebesinde 300 bin kişilik bir ordu çıkarabilen Bayezid'in, altı yıl sonra, bütün yakın şarkta büyük bir şöhret sahibi bulunan Timur gibi korkunç bir düşmana karşı 120 kadar bir ordu ile çıkacağına düşünmek mümkün değildir. Bunun dışında, bu tarihlerde Türkleri'n bu kadar büyük bir orduya sahip olduklarını sair kaynaklardan ispat etmek de güçtür.

Türk devlet adamı Evrenos'u, eserinin muhtelif yerlerinde sitayişle zikrettiğini görüyoruz. Bundan maada diğer Türk kumandanları ve şehzadeleri hakkında da isabetli ve tarafsız hükümler verdiğine çok kere şahit oluyoruz. Bütün eserde Türkler hakkında tarizkâr sayabileceğimiz yegâne ifade, İstanbul muhasarasının son günlerinde imparatorun Bizans halkına hitabettiğini bildirdiği sözlerde görülür ki, henüz kaynaklarına vakıf olmadığımız için bu ifadenin de tamamen müverrihimize ait olduğunu söylemek güçtür. Bu hitabesinde müverrih, imparatorun ağzından dahi olsa Fatih Sultan Mehmed ve Türkler hakkında "hasut Türk", "düşmanlar birer mahlûktur. Onları hayvanlar gibi koğunuz! Zira bizzat sultan hayvan olduğundan hayvan gibi hareket etti" (56^v), "ve hayvan gibi yaptı" (57^r) kelimelerini kullanmaktadır. Tabî bu sözler, muharebe ve felâketin en ağır mesuliyetleri altında ve mühlik bir durumda bulunan bir devlet adamının o zamanki ruhî haletini aksettirmektedir. Nitekim müellifin biraz aşağıda, şehri zapteden Türklerin önünde Grekler'in "koyunlar gibi kaçtuklarını" (58^v) kaydetmesi de, ifadenin tehevürden mütevellit olduğunu gösterir.

Haftalarca süren yorucu ve kanlı bir mücadeleden sonra, İstanbul gibi asırlardan beri birçok şark ve garp milletleri için ideal olan zengin ve güzel bir beldeyi ele geçirmenin sevinci ile hücumla geçtikleri zaman Türkler, ilk günlerde her muharip ve muzaffer gibi elbette şehirde yağma ve kıtal yapmışlardır. Müverrihin bir hıristiyan ve bir Grek olarak muharebenin bu çok kanlı ve ırkdaşları için ızdırap dolu safhasını ne kadar müessir ve o derece bitaraf ve objektif bir tarzda anlattığını görmek, bizi haklı olarak hayrete düşürmekte ve bilhassa hâdiseyi kendisine has dindarlık ve fatalisme ile, munis ve samimî hıristiyan ifadesile nakletmesi dikkate şayan görünmektedir.

Türk askeri şehre dağılıyor ve evlere giriyorlar: “Baltalarla arhontların sandıklarını kırıyorlar ve içinde eski ve yeni flori ve çok miktarda mal buluyorlardı. Arhontların evlerinde o kadar mal buldular ki (sultan) saklanmış bulunan ve Türkler’in eline geçen bu malın çokluğuna hayret etti” (59^r). İşte bu cümleleri naklettikten sonra müverrihin vatansever ve samimî bir insanın duygularını ifade eden ve zenginlerle idarecileri itham eden ibretâmiz sözleri teakup eder ve onları felâketin mesulü sayar: “Ey hasis, sefil Romalılar! Bedbahtlar! O kadar çok mal meydana çıktı ki imparatorunuz sizden ödünç istediği zaman imtina ile yardım etmek için vermediniz ve yalnız inkâr ettiniz. Yoktur, fakiriz dediniz! Halbuki şimdi Türk onları ele geçirdi!” (59^r).

Bunu takibeden ve Fatih Sultan Mehmed’in ganimetleri ve esirleri dağıttıktan sonra verdiği nihaî emri anlatan aşağıdaki sözler, müverrihin düşüncelerini, ahlâkını ve seciyesini en iyi ifade eden ve aynı zamanda birbirine tamamen zıt hakikatleri yanyana yazmaktan çekinmeyen, tarafsız ve dürüst bir hıristiyan olduğunu gösteren karakteristik cümlelerdir. “O vakit (sultan) emir verdi ve manastırlarla sair bütün kiliselerden salibleri aşağı indirdiler ve ayaklar altında ezdiler. Bâkireleri bozdular, büyük fuhuş yaptılar ve cebir kullandılar. Allahım! Hıristiyan ırkına yaptıkları bu kötü ve ayıp işleri yazdığımın dolayı beni afvet! Allahın sabrı büyüktür. Fakat Allahın bizden yüz çevirmesinin sebebi bizim günahlarımızdır. Zaferden sonra (Türkler) sultanın emri ile üç gün süren büyük şenlikler yaptılar. (Sultan) bedbaht Romalılar’ın büyük imparatorluğuna sahip olduğundan dolayı iftihar ediyordu” (59^v).

Nihayet Fatih Sultan Mehmed'in şehri zaptettikten sonra Bizans'ın hayatta kalan ricalini topluyarak onlarla yaptığı konuşma sırasında, Bizans'ın imparatorundan sonra en nüfuzlu adamı ve en zengini megadük Lukas Notaras'ın Türk padişahına yaranmak için ona yalan söylemekten bile çekinmediğini kaydederek aynen şunları yazar: "Ey sultana yalanlarla yaranmak isteyen bedbaht! Zira bu kir Lukas bütün hayatında fâsik bir adamdı ve bundan başka bu kir Lukas büyük vezir Ali Paşa'yı da tezvîr etti" (50v). Bu sözlerde de Bizans idarecilerinin hamiyetsizliğini afvetmiyen, onların ahlâk ve seciye noksanlarını gören, aynı zamanda büyük bir halk tabakasının düşüncelerine tercüman olan bir ifade sezilmektedir.

Müverrih İstanbul'un zaptını diğer birçok Bizans tarihçisi gibi büyük bir felâket sayarak bunu vaktile Hellenler'in Trova'da yaptıkları zulmün bir mukabelesi olarak kabul eder. Halkondil'den alındığı şüphesiz olan bu husustaki cümlelerde de kadere boyun eğen bir hali vardır. Buna tahsis ettiği satırlar, kıymetli bir tarihçi olan Dukas'ın Bizans'ın zaptına dair uzun ve kasidevarî meşhur ifadesine nazaran daha az hissî olmakla beraber samimî ve müessirdir. Bahusus ana kaynağını teşkil eden Halkondil'den ayrılarak büyük hâdiseden derunî olduğu kadar da objektif bir tarzda bahsetmesi, müverrihe büyük hâdiseler karşısında soğukkanlılığını muhafaza ile ifratlardan çekinmesini bilen bir insan mevkiini kazandırmaktadır. Müellifin buna dair sözleri şöyledir: "Ey bütün dünyadaki şehirlerin kraliçesi olan beldenin büyük felâketi! Bu zavallı şehrin başına gelenler hiçbir memleketin başına gelmemişti! Bazıları vaktile Hellenler'in Trova'da yaptıklarına Türk mukabelede bulundu diyorlar; öyle ki Türk bu sahanın şarkında bulunduğundan şehirden intikam aldı" (60r).

Kuvvetli bir kültüre sahip bulunmadığını, ekseri Bizans tarihçilerine mugayir olarak aşağı tabaka halka mensup bulunduğunu işaret ettiğimiz Anonim müellifinin bu dikkate değer tarafsızlığını nasıl izah edebiliriz? Bu hâdisede, en mühim kaynağını teşkil eden Halkondil'in eserinin büyük bir hissesi olduğunu kabul etsek bile, birçok sair Bizans, Garp ve hattâ Türk kaynağından faydalandığında şüphe olmıyan müverrihin, sonuna kadar muhafaza ettiği bu takdire değer tarafsızlığını izah etmek için bu cihet yine de kâfi değildir. Birçok defa soğukkanlılığına, samimiyetine ve dürüstlüğüne işaret ettiğimiz Anonim müverrihinin bu şahsî meziyetlerinin bu meselede

mühim bir hissesi bulunduğunu da kabul etmek kadirşinashk olacaktır. Bunun dışında, diğer mühim bir âmili de ihmal etmemek yerinde bir hareket olsa gerektir. Umumiyetle Bizans tarihçilerinin Osmanlı Türkler'i hakkında garplılar kadar târizkâr olmadıklarını, asırlardanberi mütemediyen haşır neşir oldukları Türklerden daha tarafsız ve daha munsifane bahsettiklerini biliyoruz. Kanaatimize göre Anonim misali, bu hususiyeti sadece teyit etmekle kalmıyor ve tamamile bir halk çocuğu olan müellifin büyük bir kütenin düşüncelerine tercüman olması bakımından da daha çok mânalı bir vasıf taşıyor. Halkondil gibi devrinin en bilgin ve münevver adamının sırf kültürü ve eski Hellen an'anesine bağlılığı sayesinde muhafaza ettiği tarafsızlıkla, tecrübeli bir diplomat ve yine kültürlü bir adam olan Dukas'ın hakseverliği, müverrihimizin aşağı ve geniş bir kitleyi temsil eden nisbeten basit şahsiyetine nazaran tamamen başka bir fasılda mütalâa edilmek icabeder.

Fikrimize göre Anonim müellif misali, Grek unsurunun bu asır-dîde din düşmanına karşı büyük bir kin ve nefret beslemediğini ve artık yarım asra yakın bir zamandanberi Türk hâkimiyeti altına girmiş bulunan Yunanistan Rumları'nın dahi bu yeni hâkimiyeti pek de tahammülsüz saymadıklarını gösteren yeni bir delildir. İki asra yakın süren uzun ve kanlı mücadelelerden sonra top yekûn Türk İmparatorluğu'na ilhak edilen Hellen ülkelerinde, fütuhat devrini takibeden yıllarda bir sulh ve sükûnun kaim olmasile, halkın kendi dinî ve içtimaî toplulukları içerisinde yaşamakta devam edebilmesinin bu hususta başlıca âmil olduğundan şüphe etmemek gerekir.

Anonim müellifinin bu çok bariz ve iyi bir tarihçinin ilk şartlarından biri olan tarafsızlığı yanında, aynı nisbette kuvvetli bir *tenkit fikrine* sahip bulunmadığını görüyoruz. Esasen içtimaî ve kültürel mevkiine defaatle işaret ettiğimiz müelliften bunu beklemek de haksızlık olurdu. Zira o, doğuştan ve muhitinden ve mahdut kültüründen tevarüs ve iktisap ettiği müsbet tesirler ve nihayet aklıselimi ile bitaraf kalabilmiş ve her türlü ifrattan kendini koruyarak sade ve samimî bir lisanla, ufak ve kısa cümlelerle bildiklerini nakletmiştir. Bu itibarla basit bir halk hikâyecisinden ibarettir. Lâkin tenkit fikri, yüksek bir kültüre ihtiyaç gösteren ve o devirde ancak eski Hellen an'anesini kuvvetle tetkik ve tettebbü sayesinde elde edebilecek bir haslettir ki bu meziyetlerden mahrum bulunan müellifin tenkit fikrini iktisap edememiş olduğunu görmek, elbette hayret

edilecek bir hâdise değildir. Onun çok defa bir hâdise hakkında tasadüf ettiği rivayetleri hiçbir tercih ve tenkide tabi tutmadan sadece naklettiğini görüyoruz. Bir hâdise hakkında birkaç varyanta tasadüf ettiği zaman, bunları arka arkaya sıralamakla iktifa etmiştir.

Kullandığı kaynaklarda rastladığı malûmatı tenkide tabi tutarak tahlil veya terkiyedememesi, onu çok kere hataya düşürmüştür; bu sebeple bizzat kendi kayıtlarıyla de tezada düştüğü nadir bir vaka değildir.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, umumiyetle hâdiselri hülâsaten hikâyeye eden, sebep ve neticelerini araştırmayan Anonim müellifi, pek nadir hallerde bazı hâdiselerin izahını yapmağı tecrübe etmiştir. Fakat bu denemelerinde de derinleşememiş sadece, bir hristiyan hezimetinin veya bir Türk zaferinin ne sebeple vukubulduğunu işaretle iktifa etmiştir. Niğbolu muharebesine dair hikâyesinde hal böyledir. Bu muharebenin Türkler tarafından kazanılmasına Fransızlar'ın tedbirsiz hareketleri ve Macarlar'ın hasedi sebep olduğunu (15^v) kaydetmesi, müellifin sağduyusunun kuvvetli olduğunu ispat eder. Filhakika modern Garp tarihçilerinden birçoğu, Haçlı ordusunun Türk kuvvetini küçümsediğini, Türkler hakkındaki bilgisizlikleri ve tedbirsiz hareketleriyle bu akibete maruz kaldıklarını kabul ederler.

Yine bu muharebeye iştirak eden Türk kuvvetlerinin ve muharebe sonunda uğradığı zayıatın yüksek olduğunu kaydetmesi ve hristiyan kuvvetlerle zayıatını çok az kabul etmesi de tenkitsiz bir harekettir (16^v-17^r). Bu muharebeye dair malûmatı iki ayrı kaynaktan aldığı anlaşılan müellif, bu kaynakların haberlerini iyi bir tenkit ve tahlile tabi tutamadığı için hikâyesinde tekerrüre ve ittiradsızlığa düşmüştür.

Eserinde başındanberi Bizans devletinin zayıflama sebeplerini idarecilerinin kayıdsızlık ve tedbirsizliklerinde arıyan müellif, onlara târizlerde bulunmak için her fırsattan faydalanmaktan çekinmemiştir. Nitekim, Çelebi Sultan Mehmed'in ölümü ile II. Murad'ın tahta çıktığı sıralarda, Bizans arhontlarının Düzme Mustafa ile II. Murad mücadelesinden istifadeye kalkışmalarını mevsimsiz bir hareket sayıyor ve onları Bayezid'in mağlûbiyeti sıralarında ellerine geçen fırsatı kaçırmış olmakla muaheze ediyor (35^v).

Nihayet, birkaç defa işaret ettiğimiz üzere, İstanbul'un muhasarası esnasında arhontların memleketi kurtarmak için imparatora

naktî yardımında bulunmadıklarından şikâyetle “fakat bazı düşüncesiz, hasis arhontlar... buğdayları saklıyorlardı. Fakat bunları düşmanın kendi hayatları ile birlikte alacaklarını akıllarına getirmiyorlardı” diyor. Bu sözlerinde de memleketin geçirdiği felâkete karşı gereği gibi alâka göstermeyenleri yeren aynı açık tenkit edası hâkimdir.

3. *Anonim Osmanlı tarihinin vüsuk derecesi ve kaynakları :*

Buraya kadar birçok cihetten tetkik ettiğimiz Anonim Türk tarihinin verdiği malûmatın ne dereceye kadar doğru olduğunu, hatalarının bulunup bulunmadığını ve şayet varsa bunların ne mahiyette olduklarını ve kaynaklarının tetkiki yerinde olacaktır.

Bir eserin vüsuku, hiç şüphe yok ki müellifinin kullandığı kaynakların kıymetine, seçme ve değerlendirme kabiliyetine ve nihayet meyline, dikkatli ve iyi yetişmiş bir tarihçi olup olmamasına bağlıdır. Yukarıda birçok meziyet ve nakislerini kaydettiğimiz Anonim müellifinin hüviyeti, ilmî seviyesi ve kabiliyetleri artık kâfi derecede tavazuh etmiş sayılabilir. Bu itibarla eserin vüsuku ve rastladığımız hataların mahiyeti hakkında da bir fikir vermeğe çalışacağız.

Halk muhitinden çıkan, dolayısıyla yüksek bir kültüre sahip bulunmayan, fakat tarafsız olduğuna kanaat getirdiğimiz Anonim müellifinin samimî ve dürüst olduğuna inanıyoruz. Bununla beraber eserini kullanırken daima dikkatli olmak ve verdiği malûmatı kontrol etmek mecburiyetindeyiz. Müellifin bilgi noksanından ve tenkidinin zayıf olmasından ileri gelen hatalara sık sık rastladığımızı kaydetmeliyiz.

Yukarıda kornoloji hatalarını ve tenkidinin zayıf olmasından ileri gelen yanlışları göstermiştik; burada, daha ziyade bilgisinin kifayetsizliğini gösteren hatalara işaret edeceğiz. Bu hataların birçoğu kullandığı kaynaklardan neş’et etmektedir; bunun dışında bilhassa coğrafî bilgisinin noksan olduğuna ve bu yüzden birçok yanlışlar yaptığına da şahit oluyoruz.

Evvelce Moravcsik’in de kaydettiği veçhile, bir kısım hatalara müstensihin ihmâl ve dikkatsizliği sebep olduğu kabul edilebilirse de, bilhassa kronolojiye ve coğrafî bilgilere taallük eden hataların tekerürü izaha muhtaçtır. Bundan başka, birçok mevzu hatasının mevcudiyeti de kaynakları iyi intihap edememenin, yanlış haber almanın

ve nihayet zayıf tenkidin ve mevzua lâyikile hâkim olamamanın neticesidir. Meselâ, son Bizans İmparatoru XI. Konstantin'in, İstanbul muhasarasının son günlerinde rahibi çağırarak "kendisinin, karısının ve çocuklarının günahlarını çıkarttı. Ondan sonra gözlerinin önünde kıraliçenin ve çocuklarının başlarını kestirtti" (58^v) tarzındaki kaydı yanlışır. Zira İmparator bu sırada evli değildi ve çocukları da yoktu.

Artık Anonim Türk tarihinin kaynaklarını tahlil edebiliriz. Evvelâ şunu kaydedelim ki, Anonim Türk tarihinin ana kaynağı, Laonikos Halkondilas'ın maruf eseri *Historiae*'dir. Anonim müellifi bu eseri örnek olarak almış, hattâ belki de ondan mülhem olmuş ve tamamile Türk tarihine hasrederek Osmanlı padişahlarının hükümdarlık devrine göre taksim ettiği kitabında, onun verdiği malûmatı bazan ihtisar ederek bazan da sair Bizans ve Garp kaynaklarının rivayetleriyle tamamlayarak kendi ölçüsünde eserini meydana getirmiştir. Anonim müellifinin hiçbir bahiste fazla tafsilâta girişmeden, büyük bir kitle için kaleme aldığı kanaatını veren eserinde, Osmanlı tarihinin başlıca hâdiselerini hülâsa etmek ve hemşhrilerine öğretmek istediği anlaşılmaktadır.

Anonim Türk tarihinin kaynakları hakkında ilk defa fikir ileri süren Moravcsik, bu kaynaklar arasında Halkondil'in mühim bir yer tuttuğunu ve birçok defasında Anonim metninin Halkondil'in eseri ile büyük bir benzerlik gösterdiğini kaydederse de, bu husustaki fikirleri tashihe muhtaçtır. Filhakika Moravcsik "Anonim müellif, 1463 yılına kadar hâdiseleri tafsilen anlatır. O zamandan sonra ise daha kısa ve daha noksan malûmat verir. Buna bakılarak 1463 e kadar süren hâdiseler hakkında elinde bol kaynakların bulunduğu anlaşılıyor. Eserin bazı yerleri Halkondil'in tefsiri veya hülâsası sayılabilir. Bununla beraber Halkondil'in eserinde bulunmayan birçok kayıt ve tafsilâtı verdiği kronik ile Laonikos'un bazı kısımlarının aynı kaynaktan neş'et etmiş olması muhtemeldir. Göze çarpan benzerlik buradan geliyor"¹ diyor.

Daha Anonim Türk tarihini sıkı bir tetkik ve tahlile tabi tutmadan, sadece eseri ilim âlemine tanıtmak maksadile yazılan umumî mahiyetteki bu satırlarında Moravcsik'in şu noktalarda yanlışlığı görülmektedir: 1) yaptığımız kaynak tetkikinden sonra, Anonim

¹ Moravcsik, Byzantinoturcica I, s. 160.

Türk tarihinin ana kaynağının Halkondil'in eseri olduğu anlaşılmıştır. Muhterem hocam Moravcsik'in işaret ettiği gibi, Anonim Türk tarihinin 1463 yılına kadar süren hâdiseler hakkında tafsilen malûmat vermesi de yine bu fikrimizi teyit etmektedir. Zira, bizzat Moravcsik'in aynı eserde kaydettiği² gibi, Halkondil'in eseri aslında Osmanlı tarihinin 1298—1463 yılları tarihini içine almakta ve bilhassa Yıldırım Bayezid devrinden itibaren mufassal bir hale geldiği görülmektedir ki bu hal 1463 yılına kadar devam eder. Binaenaleyh, Anonim Türk tarihinin de bu zamana kadar çok mufassal olması, müellifinin ana kaynağını teşkil eden Halkondil'in eserini muntazaman takibettiğini açıkça göstermektedir ki metnin izahı sırasında bu husus daha iyi tavazzuh etmektedir. 2) diğer taraftan, Moravcsik'in Anonim Türk tarihi ile Halkondil'in eseri arasındaki benzerliği, bazı kısımlarının aynı kaynaktan neş'et etmiş olması ile izah etmesi de doğru görünmüyor. Çünkü, Halkondil o kadar mütelevvi ve zengin kaynaklara başvurmuş ve bilgisi de Anonim Türk tarihi müellifine nazaran o kadar farklı bulunmuştur ki bizim mütevazi ve mahdut bilgiye sahip müverrihimiz asla ne Halkondil'le bu hususta ayak uydurabilir ve ne de bu imkânlarla sahiptir. Bundan başka, bu benzerlik de o kadar fazla ve o kadar devamlıdır ki yalnız bir kısım kaynakların iştirakine ve bazı hâdiselere inhisar etmemektedir.

Bu hususlardan anlaşılacağı üzere, Anonim Türk tarihi müellifinin ancak Halkondil'in eserini çok iyi tanıdığı ve ondan satır satır faydalandığı neticesini çıkarmak mümkündür. Yalnız II. Murad devri hâdiselerini ve bu meyanda II. Kosova muharebesini etraflı olarak anlatırken hikâye birdenbire kesilmekte ve Fatih Sultan Mehmed devrine geçilmektedir ki müstensih burada (50^v) şu kaydı ilâve etmektedir: "İlk nüshanın bazı sahifeleri burada noksandır ve 10. hükümdar Sultan Murad'ın sonuna dair malûmatım yoktur". Anonim'in esas kaynağını teşkil eden Halkondil'in eserinde II. Kosova muharebesinin mufassal bahislerden birini teşkil ettiği malûmdur; bu itibarla bu bahsin Anonim'in aslî nüshasında yazılmamış olması ihtimali yoktur. Çünkü, hikâyenin akışından ve mufassal bir tarzda ele alınmış olmasından da bu bahsin devam ettiği anlaşılmaktadır. Burada ancak aslî metinde bu kısmın kaybolduğu ve müstensihin eline geçmediğini kabul etmek icabediyor.

² Aynı eser, s. 231.

Anonim Türk tarihi müellifinin Halkondil'i esas olarak kullanmakla beraber onu kopya veya hülâsa etmediğini, Halkondil dışında sair Bizans ve Garp kaynaklarından ve bilhassa İtalyan menbalarından faydalandığını görüyoruz. Bu meyanda çok kere Anonim Türk tarihinin verdiği malûmatı bir kısım Türk kaynaklarında ve bilhassa Neşri'de bulduğumuzu da işaret etmeliyiz.

İSTANBUL'UN MUHASARASI VE ZAPTI

10. (PADİŞAH) SULTAN MURAD'IN OĞLU SULTAN MEHMED'İN SALTANATI BURADA BAŞLIYOR

Sultan Mehmed Edirne'de tahta çıktığı zaman Macaristan, Bulgaristan ve bütün hıristiyan hükümdarları ile, Romalılarla ve Venediklilerle dostluk halinde idi. Birkaç yıl içinde piyade ve suvariden mürekkep 400 bin kişilik bir ordu topladı. Bu ordu ile Macaristan üzerine yürümek istediğine dair bir nutuk söyledi. Lâkin Edirne'den hareket eder etmez derhal talihsiz Roma kırallığı üzerine, İstanbul'a yürüdü (51^r). O zaman İstanbul'da İmparator, Konstantin Paleolog idi. Kuvvetli ve cesur olduğundan kendisini *drako* (ejder)ya benzetirlerdi. İstanbul üzerine yürüyen sultan Mehmet, şehrin surları dışında kalan yerlerdeki hıristiyanları yağma ve esir etti. Şehre vasıl olunca ordularını etrafına yerleştirdi. Bütün Anadolu ve Rumeli orduları şehri her taraftan çevirdiler, her cins silâhlarla geceli gündüzlü muharebeye başladılar. İçeriden Romalılar muharebe ediyor ve mukavemet gösteriyorlardı. Yukarıdan Türk kütleleri üzerine barut ve kükürtten mürekkep sun'i ateşli maddeleği döküyor ve bunları surlardan aşağı atıyorlardı. Türkler dışarıdan tahattan bazı kuleler yapıyor ve bunları ateş yakması diye derilerle örtüyorlardı. Bu tahta kuleleri toprakla dolduruyorlar, hendekleri imlâ etmek ve yukarı çıkmak için surların yanına sürüyorlardı. Ağaç dallarını örüyorlar, büyük küfeleri vesair her türlü maddeyi ortasını doldurmak, çıkmak ve içeri girmek için kullanıyorlardı. Hattâ kuleler gibi arabalar vesair ibdalar yapıyorlardı. Dedi ki: "Bugün Magribde Tunus'un bulunduğu yerdeki Kartaca'ya karşı muharebe ettikleri zaman Romalılar'ın bu kadar işler yapmış olduklarını zannetmiyorum."

Bundan başka sultan Mehmed'in emri üzerine büyük bir top yapturdular ki bunun mermisi 11 kadem muhitinde idi. Bu top

Sent Romani (Topkapı) yanındaki *Vatanine* adındaki burcu dövmeğe başladı ve o kadar dövüyordu ki sur yıkıldı ve hendeği doldurdu, toprakla müsavi oldu ve Türkler içeri girmek için yol yaptılar. Eğer Romalılar içeriden başka bir sur inşa ile basiret göstermese idiler içeri girebilirlerdi.

Sultan Mehmed surun tamir edildiğini görünce hayret etti ve şunları söyledi: “Bu tekniği Romalılar yapmıyorlar; (51^v) bu kadar teknik yapan ve oklardan, mancınıklardan korkmadan yaptığım muharebeye bu derece mukavemet gösteren bu kimseler yalnız Frenklerdir.”

Galata’da bulunan Galatalılar, sultan Mehmed’e dostluk gösteriyorlardı ve Türkler’in kendi memleketlerinde muhkem bir kule yapmasına müsaade ettiler ki bu kule bugüne kadar mevcuttur. Bu sebepten de şehre yardım edemediler, bu kurnaz dostlukla bir zaman geçirdiler. Bununla beraber böyle sahte bir dostluktan ise dürüst bir muharebe yapsalardı daha iyi idi. Zira Türk dediğimiz gibi, Galata’nın yıkılmasına sebep olan kuleyi yapmazdı. Çünkü bu olmasaydı Türk’e mukavemet ederler ve kadınlar gibi teslim olmazlardı. Zavallı İstanbullular ne Galatalılar’ın ve ne de diğer hristiyan devletlerinin kendilerine hiçbir yardımda bulunmadıklarını gördüler, yalnız başına muharebe ettiler ve mümkün olduğu kadar gece gündüz muharebeye mukavemet gösterdiler. Zira, dediğimiz gibi, ne Venedik’ten ve ne Cenova’dan ne de başka bir yerden, yalnız Allah’dan başka hiçbir yerden yardım beklemediler. Elbette (Allah) halkın günahını bırakmıyordu. Halbuki şehir, kıralın bir sahilden diğer sahile çektiği kalın bir zincirle kapatılmıştı ve sultan Mehmed’in donanması, kadirgaları girmesin diye limanı kapıyordu.

O vakit Türkler’in Anadolu’dan, sair yerlerden ve garbden kadirgaları ve fustaları geldi ve bunlar iyi teçhiz edilmişti. 120 kadar olan bu kadirga ve fustalar okçuların râkib buldukları sair gemi ve sandalları sürüklüyorlardı. Bunlar Galata limanına girmek üzere ileriye atıldılar; fakat limanı zincirle kapalı buldular ve içeride hristiyan gemileri ve kadirgaları demir atmış duruyordu ve bunlar mücehhez idiler, Türk donanmasını uzaktan takip ile onu limana bırakmıyorlardı. Türk donanması tekrar denize açıldı (52^r).

Karada Türkler şehrin surlarını dövmekte devam ediyorlar ve (bunları) o zaman bildikleri mancınıklarla dövüyorlardı. Üç kere

vurarak surları yıktılar ve içeri girmek için yer açtılar. Romalılar bunları tekrar tamir ediyorlardı. Sultan Mehmed bunları görek şehir alabilmekten ümidini kesti. O esnada bir mühendis bulundu ve bu eskiden hıristiyandı, ve aslen İtalyandı, ve Po denilen nehirde gemilerin geçtiğini biliyordu. Gitti ve sultan Mehmed'e: "Ben donanmayı şehrin Galata limanına sokmasını bilirim" dedi. Emrini aldı ve bu emri karadan bir yerden tamamen kolaylıkla ve hiç birine zarar vermeden kadirgaları geçirerek yerine getirdi. Romalılar ve İmparator, Türk donanmasının böylece limana girdiğini görünce çok korktular. Bir yolunu bularak bunları ateşlerle, taşlarla vesair maddelerle imha etmeği akıllarına koydular. Zira bunlar her taraftan beldeye karşı muharebe ediyorlardı ve zinciri kırmışlardı. O zaman Romalılar sahil tarafına giderek burasını da müdafaa etmeğe mecbur oldular. Muhariblerden birçoğu giderek Türkler'le muharebe ediyorlar ve merdiven kurarak çıkmak isteyenleri bırakmıyorlardı. O vakit Türkler 4000 kulaç uzunluğunda ve 500 kulaç eninde ağaçtan taraçalı bir merdiven yaptılar ve bunu güzelce denizin üzerine tespit ettiler, şehrin surları dibine getirdiler. Bu dubanın üzerine birçok Türk yerleştirdiler ve muharabeye başladılar. Bu dubanın altına birçok boş fiçı yerleştirdiklerinden bunu satıhta tutuyordu. Gece ve gündüz muharebe ediyorlardı. Gemiler gönderiyorlar şarktan ve garpdan ordular getiriyorlardı. Öyle ki bu dubadan geçerek geliyorlardı (52^v) ve dubadan geçiyorlardı. (Sultan) iki iş yapıyordu: bir taraftan muharipleri alıyor ve surların dibine gidiyor ve bunlar muharebe ediyorlardı. Diğer taraftan da (hıristiyan) gemilerin girmesine ve şehre yardım etmelerine mâni oluyordu.

Bu esnada Sakız'dan kalkan üç Ceneviz ve bir Bizans gemisi, buğday, peksimet vesair yiyecek yüklü olarak şehre yardım etmek maksadiyle geldi. Aynı zamanda insan ve silâh yardımıyla yüklü olan Bizans gemisi Sicilya'dan geliyordu. Beldeye yaklaştıkları zaman medhali bekliyen Türkler bunları gördüler, kadirgalar ve fustalar çıktı ve onların üzerine hücum etti ve muharebeye tutuştular. Sultan Mehmed at üzerinde Galata'da yüksek bir yere çıktı ve muharebeyi seyreliyordu. Aynı tarzda şehirden de seyreliyordular. Türk kadirgaları ilk olarak İmparator kadirgası üzerine yürüdüler; burada cesurca muharebe ediyorlardı. Bu geminin kaptanı Filip ve Domnegos idi. Muharebeden büyük gürültü ve taraka hasıl oluyordu. Bombardalarla gemilerin küreklerini kırıyor ve birçok Türk

öldürüyorlardı. Yüksekte duran sultan (donanmasını) nasıl bozduklarını seyrediyor, küfrediyor, atını sahile kadar sürüyor, başka birşey yapamadığından elbiselerini yırtıyordu.

O zaman muharebe daha şiddetle kızıştı ve donanmasını evelkinden daha şiddetle tahrib ediyorlardı, o kadar ki karaya çıkmak için kürekleri ile kendilerini çekemiyorlardı. (Bu münasebetle) diyorlar ki on binden ziyade Türk öldürülmüştü ve burada ikiyüze yakın kadirga ve fusta mevcuddu. O zaman sultan: “Denizde kudretim azdır; zira bu kadar kadirgaya ve bu kadar donanmaya sahip bulunduğum halde üç gemi ile, hattâ birisi ile bile başa çıkamadılar” dedi. Sonra bütün bu gemiler kurtuldular ve hiçbir zarara uğramadan gecenin karanlığında şehre girdiler. Pek az yaralı vardı.

Sultan filonun başında bulunan kaptan paşayı asmak istedi, fakat maiyetindeki diğer paşaların rica ve niyazları üzerine ona hayatını bağışladı. Filhakika onu sürgün etti. O zaman limanda Galata cihetinde şarkta bulunan bu hıristiyan gemilerini imha etmeğe karar verdi; bu gemilerde cesur korsanlar vardı.

Bundan sonra sultan, şark tarafında bombardaları yerleştirdi. Şehirden kaçarak ihtida eden ve topçulukta gayet mahir olan bir Rum, Galata cihetinde bir bombarda yerleştirdi, ve ateş etti. Bu mermi Haliç'teki kaptan gemisine isabet ederek onu parçaladı. İçinde İmparatorun muhtaç bulunduğu birçok eşya yüklü bulunan bu gemi, denizin dibine indi. Diğer gemiler oradan demir alarak aynı akibete maruz kalmamak için Galata surlarının altına sığındılar. Lâkin bundan sonra 150 den fazla gülle savurdularsa da 30 gemiden hiçbirine zarar dokunmamasını ilâhi bir mucize saydılar. Üç büyük ve iki küçük Venedik kadirgası da vardı ve bunlar şehre yardım etmek maksadiyle duruyorlardı.

O vakit Venedikliler Cenovalılarla ağız kavgası yapıyorlar ve: “Siz Venedikliler hıristiyanlara yardım etmiyorsunuz” diyerek hakaret ediyorlardı. O anda İmparator Venedikliler'in oradan uzaklaşmasını tavsiye etti.

Bundan sonra Türkler'in onlara karşı giriştikleri savaş gün geçtikçe arttı. Bunun üzerine (Romalılar) limandaki Türk fustalarını yakmak çaresine başvurdular. O vakit İmparator bu işin idaresini kaptan bulunan Jan Justinian'i ile Venedik asılzadesi Jakomo 53^v Koko'ya tevdi etti ve onlar bu işe hazırlandılar. Fakat Türkler hır-

ristiyanların niyetini öğrendiler ve daha çabuk hazırlandılar, bombardarlardan kendilerini korudular. Hıristiyanların zararına (olarak) bazı gemileri batırdılar. Türk gemilerini batırmak için giden birçok hıristiyanı Türkler yakaladılar ve bunları surlara, hıristiyanların gözleri önüne çıkardılar ve kestiler. Şehir halkı bunları görünce, ele, geçirmiş oldukları bazı Türk esirlerini Türkler'in gözleri önüne getirerek, sözde intikam almak üzere, hepsini kestiler.

Bundan sonra sultan Mehmed sanki imparatorla sulh yapmak istiyormuş gibi yaptı ve "Ben imparatorla ve Romalılarla muharebe etmekten pişman oldum, bunu Macarlar'ın teşvik ve ısrarı ile yaptım" diyerek elçi gönderdi. Fakat İmparator ve Romalılar bu sözlerin sahte olduğunu anladılar ve hiçbir suretle onlara inanmadılar. Zira, biliyorlardı ki o, hiçbir zaman yeminini tutmamış, ne yeminine sadık kalmış ve ne de hiçbir anlaşmaya riayet etmiştir. Sözleri de doğru değildi, sadece onları aldatmak için haber göndermişti. Başka çareleri yoktu, ümidlerini yalnız Allah'a bağladılar, ve ona gece gündüz günahlarını afvetmesi ve bu muharebenin tehlikesinden ve hem de bu İsa düşmanından kendilerini kurtarması için kadir Mevlâ'nın bizzat onunla muharebe etmesini niyaz ettiler.

Zavallı hıristiyanlar, gece gündüz müsellâh ve kalkanlarıyla mücehhez olarak surların üzerinde idiler. Kahramanca cenk ediyorlar ve düşmanlarını (54^r) öldürüyorlardı. Fakat neye yarar. Onların on kişiyi öldürdükleri yere yüz kişi geliyordu. (Türkler) çok fazla idiler. Hıristiyan muharibler, Romalılar'ın hepsi 6000, frenkler —yabancılarla birlikte— hepsi 3000 daha; İmparator Konstantin'in maiyetinde ise 2000 kişi vardı. Şehrin bütün hıristiyan muharibleri işte bu kadardı. O halde arslan ağzında bunlar ne yapabilirlerdi? Bir ayının ağzında ekmek kırıntısı ne yapabilirdi? Tek bir adam bin kişiye karşı ne yapabilirdi?

Ey hasis Romalılar! Kundakçılar! Hainler! Vatanınıza hiyanet eden sizler! Kırılınız fakir idi ve gözleri yaşlı olarak sizden florî ödünç vermenizi rica etti ki muavin ve muhariblere ödesin ve onları toplasın, onlar kendisine yardım etsinler ve muharebe etsinler diye! Sizler ise paramız yoktur, fakiriz diye yeminle inkâr ettiniz! Fakat sonra Türk sizi yakaladığı zaman zengin bulundunuz ve Türk servetinizi aldı, başınızı da kesti! Nitekim ileride tarih belli edecek!

Fakat Allah'tan korkan bazıları ona biraz ödünç para verdiler. Zenginler para vermediğinden çaresiz kalan İmparator, büyük bir

kararsızlık içinde idi. Bu sebeple orada bulunan kardinal şehri takviye etmelerini temin etti. İmparator artık ne yapsın? Kiliseden ve manastırlardan gümüş evaniyi toplayarak, eskiden Romalılar'ın Roma'da yaptıkları gibi, sikke bastırdı ve bunları surlarda çalışanlara ödedi.

Ondan sonra muharipleri surlara koydu ve dağıttı, ihtiyaca göre burçlara yerleştirdi. Jan Justiniani'yi bu kuvvetlerin başkumandanı tayin etti. Onu öldürmesinler (54^v) diye iyi bir muhafaza altına aldı. Sonra ona 300 kişilik maiyet verdi. O, bunlarla sent Romen kapısının üstünde, surların üzerinde duruyor ve bekliyordu. Burası en tehlikeli yer olduğundan Türk'e karşı mukavemet etsin diye ona başka birçok müsellâh adam daha verdi. Cenovalı Maurikion'u *Mavrea* (?) kapısı üzerine yerleştirdi ve yanına ballistlerle mücehhez Romalılar'dan mürekkep iyi bir maiyet terfîk etti. Bu, Türkler'in inşa ettikleri kulenin önünde bulunuyor ve ona karşı cesurane muharebe ediyordu. Mezkûr kule, dediğim gibi, tahtadandı ve tekerlekleri sayesinde onu istedikleri yere sürüklüyorlardı. Pavlo, Troilo ve Antonio adındaki Pakiardi kardeşler beldenin en tehlikeli kısmı olan Miliandron (bugünkü Edirnekapı) mevkiini bekliyorlardı. Gece ve gündüz bazan ateşli silâhlarla bazan da ballistlerle büyük bir cüret ve cesaretle muharebe ediyorlardı. Türkler bazan güçlkle surların üzerine tırmanıyorlardı. Berikiler onları takib ediyorlar, aşağı atıyorlar ve öldürüyorlardı. Aşiller gibi hareket ediyorlar ve *agarenlerden* ve hiç birşeyden korkmuyorlardı. İhtiyar olmasına rağmen, çok mahir bir okçu olan Theodoros Karistinos, akıllı bir adam ve iyi bir reis olan Theophil Paleologos ve Alaman Yoannes, Kalikarya kapısını bekliyorlardı. Venedik asilzadesi Kontarinis Kontarini, maiyetile birlikte *Aurea* kapısını bekliyordu. Diğer Romalıları surların üzerinde muhtelif yerlere dağıttı. İmparatorluk sarayını Venedik asilzadesi Yerolimo Minoto'ya tevdi etti; bu zat bailos idi. Kardinali sahilin sent Demeter tarafına yerleştirdi ve orasını bekledi. Katalonya konsülü, hippodromun karşısında bulunan burcu bekliyordu. Kir Luka'yu liman tarafına yerleştirdi ve o bütün sahil tarafını bekledi. İtalyan Yerolimo ve Cenevizli (55^t) Leonardo'yu aynı zamanda birçok maiyetile birlikte *Ksilo* kapısını ve *Aveniades* kulesi tesmiye edilen, kardinalin parası ile yeniden inşa ve tamir olunan burcların bulunduğu yeri beklemeğe memur etti. Keşişleri ve rahibleri, surların üstünde muhtelif yerlere dağıttı, uyanık bulunmağa ve nöbet bekle-

meğe tavzif etti. Venedik kadirğası kaptanı Trivizan asılzadesi Gabriel'i, 40 adamla birlikte kiral sarayının yanında bulunan *Amos* burcuna yerleştirdi. Büyük kadirğanın kaptanı bulunan Venedik asılzadesi Antonio Diedo'yu limanda bulunan bütün kadirğa ve gemileri beklemeğe memur etti. (Bu adam) trampetleri çalıyor ve düşmanları muharebeye çağırıyordu. Kir Nikola'nın oğlu kir Dimitri Paleologos ile damadı Nikola Godelo'yu, diğerk birçok maiyetile birlikte herhangi bir ihtiyaç halinde hazır bulunmak, bir emir verildiğinde koşmak ve yardım etmek üzere tayin etti. (Romalılar) muharebe gününü büyük bir korku ile beklediler. Bazıları kaçmağa ve dışarı çıkmağa, köylere yahut başka yerlere saklanarak kendilerini kurtarmağa çalışıyorlardı. Bahaneler buluyorlar ve "bizler fakiriz, çalışmağa ve yaşamağa gidiyoruz" diyorlardı. Kumandanlar bunları âdeta cebirle surlar üzerinde tutuyorlar ve bu manzara karşısında dışarıdaki düşmanlar seviniyorlardı. Sonra, hristiyanlar Türkler'in dışarıdan attıkları pek ziyade oka karşı kendilerini muhafaza etmek üzere surların üzerine birçok büyük fiçî çıkarıyorlar ve yerleştiriyorlardı; aynı tarzda birçok taş ta atıyorlardı. Ey! İnsanın düşmanlarına karşı taşlarla muharebe etmesi ne kadar ayıp! Bütün dünyaya kılıçlariyla hükmeden o cesur ve o şayanı hayret Romalılar nerede!

İmparator Paleologos emretti ve ekmek topladı, bunu bütün memlekette aileler arasında "evimizde ekmek yoktur, çalışmağa gidelim" diye bahane (55^v) bulmamaları için dağıttı. Fakat, bazı düşüncesiz, hasis arhontlar gizlice satmak ve flori toplamak için buğdayları saklıyorlardı. Lâkin düşmanın bunları kendi hayatlarıyla birlikte alacaklarını akıllarına getirmiyorlardı. Diğerk kimseler de saklıyorlardı. O vakit muharibler ne kumandanlarına itaat ediyorlar ve ne de küfür, rica ve dayağa rağmen söz dinliyorlardı. Sadece herkes istediğini yapıyordu. Hattâ İmparatoru dahi saymıyorlar ve yüzüne karşı ona küfrediyorlardı; o ise, bunları duymamış gibi yapıyordu.

Dediğimiz gibi, muhariplerin başkumandanı Yoannes Justinianus idi ve sultan Mehmed'in yapacağı muharebenin gününü cesaretle bekliyordu. Türkler'in sahip buldukları büyük topun mermilerile, surların yarı yarıya harap olan yerlerini tamir ettiriyorlardı. O vakit mezkûr Justinianus, İmparatorluk sahillerini elinde bulunduran kir Luka'dan, düşmanla muharebe etmek maksadiyle surların üzerinde yerleştirilecek topları istedi; kir Luka reddetti. Bunun

üzerine Justinianus ona "Ey hain şerir! Seni burada elimdeki kılıcımla öldürürüm!" dedi. Onun fikrini öğrenince muharebeyi terketmek istedi; zira Frenk olmasından, İmparatorun ona hürmet etmesinden ve başkumandan tayin ederek memleketin müdafaasını ona tevdi etmesinden Romalılar'ın kendisini kıskandıklarını anladı. Roma arhontları bunu öğrenince, kir Luka'ya ehemmiyet vermemesini söylediler ve muharebeye devam etmesini rica ettiler. Bunun üzerine tahribedilen surları tamir ettiler. O vakit Türkler, içerideki kumandanın (55^r)* büyük ve basiretli bir kimse olduğunu, tahribettikleri yeri hemen tamir etmesinden anladılar. (O zaman Sultan Mehmed) "kumandan Justinianus'un benimle olmasını isterdim; onu büyük adam yapar ve ona gereken itibarı gösterirdim" dedi. Şehirden kaçması ve kendisine gitmesi için birçok vaidlerde bulundu. Fakat o, bu sözleri asla dinlemek ve böyle bir patırdı çıkarmak istemedi. Yalnız, hıristiyanları düşmandan kurtarmak için ne yapmak lâzımsa onu yaptı. Tahrip edilen surları tamir etmek için yoruldu ve işbirliği yaptı.

Fakat devletin gelirlerini toplayan başkaları, yani Manoel Dragaros ve Yeromonachos, ikisi anlaşmışlar, devletin parasını çalışıyorlardı. Sarfedilmek üzere kendilerinden istendiği zaman inkâr ediyorlar ve "bizler fakiriz, yoktur" diyorlardı. Lâkin sonra Türkler onları yakaladıkları zaman bol miktarda flori ile zengin bulundular.

İmparator ise ne yapacağını bilmiyordu; zira flori ve zaman gibi iki mühim unsurdan mahrumdu. Zamanı olsaydı, düşmanına mukavemet etmek için flori ve muharipler toplayabilirdi. Fakat ansızın ona bir ümitsizlik geldi ve ne yapacağını bilmiyordu. Ümidini yalnız çift surlara ve hendeklere bağladı ki bilâhare düşman onları tahrip ederek içeri girdi.

O vakit Türk ordusunda, şehre yardım etmek üzere Macaristan'dan büyük ordular geldiği haberi duyuldu. İki kısma ayrılarak Macara mukavemet etmeğe karar verildi. Sultan Mehmed'e "memleketi terkedelim ve muharebe etmiyelim, yalnız bırakıp gidelim, hıristiyanlar gelip baskın yapmasınlar" diyorlardı. Ordular durdu ve o vakit Sultan Mehmed'in, büyük veziri, muharebe işlerinde tecrübeli bir adam ve bütün kararlarında müşaviri (55^v) bulunan Ali Paşa

* 55^r ve bunu takib eden 55^v aslı metinde mükerrerdir ve bu sebeple aynen muhafaza edilmiştir.

fırsat ve zaman buldu ve Sultan Mehmed'e, büyük ve muhkem bir kale olan ve içinde birçok muharip ve Frenk bulunan şehirle muharebe etmemesini tavsiye etti. (Burası) kuvvetli bir mevkiye bulunuyordu, bol miktarda erzakı vardı ve birçok hıristiyan yardım için gelecekti. Ali Paşa, Romalılara karşı sevgisi ve İmparator Konstantin Paleologos ile sıkı dostluğu bulunduğu için bunları Sultan Mehmed'e söyledi.

O zaman *Tzoganos* (böyle) adındaki ikinci vezir paşa kalktı ve Ali Paşa'ya hasedinden dolayı muhalefet etti; Romalılara düşmandı. Sultana "Padişahım, senin kudretin çok büyüktür, öyle ki dünyanın hiçbir hükümdarı seni yenemez. Şu kadar gündenberi muharebe ettiğimiz şehri şimdi terketmiyelim! Halen Roma İmparatorluğu artık ehemmiyetsizdir. Surları dövmüş bulunuyoruz ve bunlar bizim topların tesirile yarı yarıya tahrip edilmiştir. Bundan başka, biliyorum ki İtalya'daki Lâtinler'den hiçbir yardım beklemiyorlar" dedi.

Garbdeki orduların başında bulunan üçüncü paşa Turahan da kendisine aynı tarzda sözler söyledi. Zikredilen Zağanos ona tekrar "şehri almanın şimdi tam zamanıdır. Zira hıristiyan hükümdarları ona yardım edemezler. Bundan başka Cenovalılar da Venediklilerle aynı ikirde değillerdir. Venedikliler Milano dükasıyla muharebe halinde bulunuyorlar" dedi.

O vakit Sultan Mehmed, Zağanos'un ve aynı zamanda sarayının diğer erkânının tavsiyesini tuttu. Sultan artık durmamalarını ve yalnız muharebe etmelerini emretti ve dedi ki "Sanki bütün dünyayı zapteden Büyük İskender'in kuvveti benimkinden fazlamı idi? Artık muharebe etmek ve talihimi denemek istiyorum. Zira cedlerim ve babam gelmiş (burasını) muhasara ile muharebe etmişlerdi. Lâkin bugün benim sahip bulunduğum büyük orduya ve toplara onlar malik değillerdi. Onun için Zağanos sana diyorum: (56^r) bütün kuvvetlerimizle muharebe edeceğimiz günü istediğin gibi hazırla ve ordularını istediğin gibi yerleştir. Şehre gidip yardım etmelerine meydan vermemek için Galata'yı kapa, beğendiğin gibi hareket et!"

Ali Paşa kendi fikrinin kabul edilmediğini ve yalnız Zağanos'un (fikri) kabul edilerek muharebeye karar verildiğini görünce, bir mektup yazdı ve gizlice şehirde bulunan İmparator Paleologos'a gönderdi. Cesurane mukavemet etmesini ve mümkün olduğu kadar şehri müdafaa etmesini, genç bir adam olan sultanın deliliğinden

korkmamasını bildiriyordu. Yalnız bir mektup göndermedi, meta-netle muharebe etmesi için bir daha bir daha gönderdi.

O vakit Sultan ve Zağanos 28 Mayıs 1454 salı günü bütün orduda harp nâraları emrettiler ve her taraftan zavallı şehrin surlarını ihata ettiler. Üç gün oruç tuttular ve bütün gece ışıklar yaktılar. Allah'tan, şehri zaptetmek saadetini kendilerine bahşetmesini niyaz ediyorlardı. Böylece hazırlandılar.

Sultan, şehri ele geçirdikleri takdirde, ordusuna üç gün müddetle istediklerini yağmaya müsaade edeceğini vadetti. Herkes bula-bildiğini yağma edecekti. Onlara Allah, ve 4000 peygamberi ve babasının ruhu üzerine, çocuğunun başı için, kuşandığı kılıç üzerine yemin etti ki üç gün müddetle kim ne ele geçirirse erkek, kadın, çocuk, elbise hepsi kendilerinin olacaktı. O vakit hep birden bağıryorlar ve çığlıklar kopararak "İlala ilala Muhammed resulala" diye salavat getiriyorlardı ki bu "Allah Allah ezeldir ve Muhammed onun kuludur" demekti. Muharebeye gireceklerinden ve öleceklerinden dolayı birbirlerinin ellerini sıkıyorlar, yekdiğerini selâmlıyorlar ve birbirlerini öperek vedalaşıyorlardı. Zavallı Romalılar bunları seyrediyorlar, gözleri yaşlı olarak Allah'a niyaz ediyorlar ve içlerini çekerek surların üzerinde (56^v) ve içeride mukaddes tasvirleri büyük bir ihtiramla ve yalın ayak dolaştırıyorlar, halktan birçok kimse erkekler, kadınlar ve çocuklar, büyüklü küçüklü bunları takip ediyorlardı. Günahlarını çıkartıyorlar, büyük Türk kuvvetine karşı Allah'tan başka kimse muharebe edemeyeceğinden Allah'a niyaz ile muharebe gününü bekliyorlardı.

O zaman İmparator bütün arhontlara, kumandanlara, muharebenin bütün cengâverlerine ve beldenin geri kalan halkına şu sözlerle başlayarak haykırdı: "Arhontlar! Kumandanlar! ve siz diğer ahali! Muharebenin gününü bekliyoruz! Sizler ki hıristiyanların düşmanlarına karşı daima cesaretle muharebe ediyorsunuz! Aziz vatanınız size tevdi edilmiştir! Hasut Türk Sultan Mehmed, bugün 50 gündenberi geceli gündüzlü bizimle muharebe ediyor! Bundan başka surlarımız tahrip edilmiştir. Üzerinize taş ve sayısız ok atıyorlar. Siz Allah'ın inayetiyle ona engel oldunuz ve onları aşağı attınız! Bundan dolayı Allah'tan, sizin cesur ellerinizden ve silâhlarınızdan ümit ediyorum ki bu bir yığın haykırarak sağa sola koşan yabani ve barbar Türk'ün attığı sayısız ok, demir silâhlarınız bulunduğu ve iyi kalkanlarınız mevcut olduğu için size hiç zarar vermeyecektir.

Onun için düşmandan korkmayınız kardeşlerim! Cesur ve cürekâr olmanız lâzımdır! Zira düşmanlar birer mahlûktur. Bir insan birçok mahlûk kovar ve kovduğu kadar mahlûktur. Onları hayvanlar gibi koğunuz! Zira bizzat sultan hayvan olduğundan hayvan gibi hareket etti ve kendisile yeminli dostluğumuz olduğu halde, yeminini bozdu ve dostluğu terketti; haksız yere harbetti. Edirne'den koştu geldi ve hayvan gibi yaptı. Köylerimize geldi ve surların dışında oturan köylülerimizi (57^r) boğazladı, hasat zamanında bir çoklarını esir etti. Şimdi Büyük Konstantin'in inşa ettirdiği şehre karşı muharebe ediyor. O şehir ki vatanın melcei ve siyaneti, hıristiyanlığın yardımcısı ve Romalılar'ın kudreti idi. Şimdi bizim hâkimiyetimizi yok etmek, ayaklar altında ezmek ve İsa'nın kilisesini atına ahır yapmak istiyor. Ey arhontlar! Kumandanlar! Kardeşlerim! İsa'nın ey yiğit çocukları! Semavî hâkimiyete tevarüs etmek için gayret ediniz! Muharebe ediniz! Birçok harplerde muzaffer olan siz Cenovalı kardeşler! Siz ananız olan bu şehir imparatorluğunun daima yardımcısısınız! Türkler'le yaptığınız birçok muharebede onlara galip idiniz! Ey Venedikli kardeşler! Kılıçlarınızla bahadırılığınızı gösterdiniz! Sizler çok defa Türk'ün kanını akıttınız! Donanmanızın başkumandanı bulunan ve düşman kadırgaları ile muharebe ederek onları imha eden Venedik asılzadesi Lurdanos'u düşünüyorum. Burada bulunan sizler de bu şeref muharebesinde kılıçlarınızı kuşanınız ki Allah'tan ve insandan hümet göresiniz! Muharebeye girecek siz diğer ahali! kumandanlarınıza ve büyüklerinize itaat etmelisiniz! İyice aklınıza koyunuz ki bugün şeref günüdür. Bunun için bir damla kanınızı akıtırsanız ebedî olan şehidlik tacını kazanacaksınız!"

İmparator hikâyesini bu sözlerle bitirdi ve şunları ilâve etti: "Muharebe günü olan yarına hazırlanınız!" İmparator'un sözlerini dinledikten sonra cesaretlendiler, bütün diğer düşünceleri terkettiler ve hazırlandılar. *Zonaratlar* (?), tribunlar ve kumandanlar muharebe edecekleri yeri tayin ettiler. Pazartesini sahya bağliyan bütün gece iyi karakollar çıkardılar ve hepsi surların üzerinde ve burclarda hazır bulunuyorlardı. (57^v) Kapılar, şehirden kimse çıkmasın diye kapalı bulunuyordu. Türkler mancıkları surların yanına sürüyorlardı; aynı suretle müteharrik kuleleri, merdivenleri vesair muharebe âletlerini de surların dibine yanaştırıyorlardı. Aynı zamanda sahil tarafından donanmalarını da surların etrafına getirdiler ve sahil tarafındaki surların yanına da tahta köprüler kurdular. Bütün ihtiyar

ve zayıf kimselerden mürekkep Türkleri ön safa yerleştirdiler ve kuvvetlileri arkada kaldılar.

Hazırlıkları bitince gece yarısından itibaren muharebeye başladılar. Romalılar Türkler'e karşı günün ağarmasına ve güneşin doğmasına kadar cesaretle mukavemet ediyorlardı. O vakit sultanın muzika takımı muharebe marşları çalıyor, Romalıları muharebeye davet ediyorlardı. Âdetleri olduğu üzere, yüksek sesle bağırıyorlar ve harp nâraları atıyorlardı.

O esnada sahil tarafından tahta köprülere çıkıyorlar, ok atıyorlar ve bulut gibi geliyorlardı. Romalılar da onları surlardan aşağı atıyorlar ve Türkler'in üzerine ellerinden geldiği kadar mızrak ve ballist yağdırıyorlardı. Düşmanı uzaklaştırıyorlar, büyük gürültüler çıkıyor ve karışıklıklar oluyordu. Türkleri ne kadar fazla öldürürlerse o nisbette fazla Türk surlara çıkmak üzere toplanıyordu. Yukarıdan taşlarla öldüremesinler diye aşağıda bazıları saklanıyorlardı. Büyük muharebe oluyordu, öyle ki hıristiyanlardan birçoğu yaralanıyordu. Muharebeyi terkediyorlar ve tedavi bahanesile gidiyorlardı.

Başkumandan Justinianus, diğer birçoğlarıyla birlikte cesurane yerinde duruyordu. İmparator onları zorlıyor "Çocuklarım erkek gibi yerinizde durunuz" diyordu. Başka kimseler de muhariplere yardım ediyorlardı. Kör tali! Kumandan Justinianus bir okla çenesinden yaralandı ve bütün vücudu kana boyandı. Öleceğinden korktu, yerine başka birini koymaları için bir kelime söylemedi. (58^r) Yalnız muharebeyi terketti ve maiyeti mağlûp edilmesin diye gizlice kaçtı; düşmanlar içeri girdiler. Eğer yerine başka birisini bıraksaydı düşmanlar giremeyeceklerdi, o muharebeye devam edecekti, yeri kaybolmıyacaktı, öyle ki Romalılar daha mukavemet eder ve cesaretle muharebe ederlerdi. Muharebe çok şiddetlenmişti.

İmparator kumandanın yaralandığını ve kaçtığını öğrenince, içini çekerek onu aramağa gitti, ve nerede bulacağı sordu. Onun maiyetinde bulunan muharipler kumandansız olarak cenk ediyorlardı. Fakat onlar da muharebeyi terketmeğe ve kaçmağa başladılar. O vakit Türkler çok cesaretlendiler, ve Romalılar çok tereddüde düştüler. Bütün bunlar, durması icabeden bir yerden kumandanın kaçmasından ileri geliyordu. Ölünceye kadar şerefi ile muharebe etmeli ve maiyetine cesaret vermeli idi. Zira Türkler'in bütün kuvvetleri bu tarafta toplanmıştı. Zavallı Romalılar ise gittikçe azalı-

yorlar, bu derece çok Türk'e karşı duramıyorlardı. Her ne kadar tamir görmüşse de surlar, topraklarla tahrip edilmişti. (Türkler) büyük bir sevinç ve çılgınlarla "zafer! zafer!" diye bağırıyorlardı. Romalıları mağlûp etmek için şiddetle muharebe ediyorlardı. Talihsiz İmparator, kumandanın ümit kalmadığını görünce haykırarak şunları söyledi: "Ey kara bahtım! Memleket kayboldu! İmparatorluğum yıkıldı! Ey aksi talih! Sen ey kumandan Justinia! Rica ederim dur! Türkler'in şehre girmesinin sebebi senin firarın ve yerini terketmen-dir. Memleket kayboluyor! Halbuki senin yaran öldürücü değildi. Kılıcının üzerinde öleceğini bana vadettiğini unuttun!"

Bununla beraber kumandan kaçtı. Galata'ya gitti; oradan yaralı olarak Sakız'a gitti ve orada hicabından öldü. İmparator artık ümit kalmadığını görünce "Heyhat! Düşmanıma esir düşmemek için benim canımı alacak kimse yok mu? (58v)" dedi. Diyorlar ki o vakit rahibi çağırdı, kendisinin, karısının ve çocuklarının günahını çıkarttı. Ondan sonra gözlerinin önünde kraliçenin ve çocuklarının başını kestirtti. Sonra adamlarıyla birlikte ata bindi, yürüdü, büyük Türk yığınları arasına girdi. Beraberinde yeğeni Theophilos Paleologos ta vardı, birçok Türk'ü kestiler. Diyorlar ki o vakit İmparator Aşil gibi yaptı; zira çok cesurdu, vücutça kuvvetli olduğundan dolayı kendisine *Drako* lakabını vermişlerdi. "Mademki memleketim kayboldu, artık yaşamak istemiyorum!" dedi. Düşmanları şaşırttı. Fakat sayısız arıya karşı ne yapabiliirdi? Uzun zaman onlara karşı geldiğini ve daha fazla içeriye girmelerine mâni olduğunu söylüyorlar. Büyük bir kalabalık onu ihata etti ve bir *çapa* (?) darbesiyle iki parça ettiler. Yoannes Dalamatias da onun gibi hareket etti ve Aşil gibi muharebe ederek birçok düşman öldürdü.

Birçok hıristiyan, Türkler'in beldeye girdiklerini görünce belde-nin kapılarından kaçmayı düşünerek gözlüyorlardı. Firarilerin çokluğundan sıkışarak birçokları öldü. Türkler birinci sura çıktıkları gibi hemen ikinci sura da çıktılar. Romalıları aşağıda idiler ve Türkler yukarıdan taş atıyorlar, onları öldürüyorlar, imha ediyorlar ve onlar koyunlar gibi kaçıyorlardı. O vakit birçok Romalı atlara binerek Türkler'e mâni olmak için yürüdü ve Romalıları çoktur diyerek Türkleri kırdılar. Halbuki onlar az idiler. Türkler surlardan aşağı onların üzerine taşlar attılar ve onları imha ettiler. Bu münasebetle hıristiyanların Pavlo adındaki başkumandanı da yaralandı ve kaçtı.

Ey(59^r)talihsiz Kostantaniye şehrinin büyük felâketi! Daha şarkta iyice güneş yükselmemiş ve lâyikile gün ağarmamıştı ki Türkler zavallı şehri işgal etmişlerdi. Türkler'in girdikleri yerde hıristiyanlar silâhlarıyla karşı geliyorlar, onlar ise hepsini öldürüyorlar, teslim olanları esir ediyorlardı. İhtiyar ve zayıfları kesiyorlardı.

O vakit meşhur Ayasofya'ya yürüdüler, orasını yağma ettiler, mukaddes tasvirleri aldılar, kırdılar ve ayaklar altında ezdiler. Resmedilmiş bulunan azizlerin gözlerini oyduklar. Aynı suretle diğer kiliselere ve manastırlara geçtiler ve onları da yağma ettiler. Altın ve gümüş evaniyi, kadehleri ve rahiplere ait diğer eşyayı elde ettiler. Bütün memleketi yağma ettiler ve soydular. Hıristiyanlar feryad ediyorlar ve yüksek sesle semaya hitabediyorlardı. Baltalarla arhontların sandıklarını kırıyorlar, içinde eski ve yeni flori ve çok miktarda mal buluyorlardı. Arhontların evlerinde o kadar mal buldular ki (sultan) saklanmış bulunan ve Türkler'in eline geçen bu malın çokluğuna hayret etti. Ey hasis ve sefil Romalılar! kundakçılar! O kadar çok mal meydana çıktı ki imparatorunuz sizden ödünç istediği zaman imtina ederek yardım etmek için vermediniz, ve yalnız inkâr ettiniz, yoktur, fakiriz dediniz. Halbuki şimdi Türk onları ele geçirdi.

O zaman artık (sultan adamlarını) çağırdı, (onlar) sultanın kendilerine tahsis ettiği üç gün zarfında ele geçirdikleri harîç, bütün ganimetleri ve esirleri onun önüne getirdiler. (59^v) 60 bin hıristiyan esirini (de) önüne getirdiler; diyorlar ki onları Anadolu ordusuna taksim etti. Bunları orada mahvolsunlar ve şehre dönmesinler diye gönderdiler. O vakit emir verdi ve manastırlarla sair bütün kiliselerden salipleri aşağı indirdiler ve ayaklar altında ezdiler. Bâkireleri bozdular ve büyük fuhuş yaptılar ve cebir kullandılar. Allahım! Hıristiyan ırkına yaptıkları bu kötü ve ayıp işleri yazdığımın dolay beni afvet! Susayım! Allahın sabrı büyüktür. Fakat Allahın bizden yüz çevirmesinin sebebi bizim günahlarımızdır.

Zaferden sonra sultanın emrile üç gün süren büyük şenlikler yaptılar. (Sultan) bedbaht Romalılar'ın büyük imparatorluğuna tesahüp ettiğinden dolayı iftihar ediyordu. O zaman (sultan) emretti ve megadük Lukayı çağırtdılar. İmparatorluk alâmetleri onda bulunuyordu, huzuruna geldi. Aynı tarzda diğer arhontları da huzuruna getirdi. O zaman onlara "memleketi bana terketmesi ve benimle sulh yapması için neden imparatorunuzdan rica etmediniz?" dedi.

O zaman kir Lukas, sözde onun dostluğunu kazanmak için kendisine “Haşmetmeap! Galatalılar ve Venedikliler onu bırakmadılar; kendisine flori, silâh, muharip asker verdiler, ona “dayan, biz sana yardım ederiz. Yalnız Türk’e teslim olma” dediler. Ey sultana yalanlarla yaranmak isteyen bedbaht! Zira bu kir Lukas bütün hayatında fâsik bir adamdı; bundan başka büyük vezir Ali Paşa’yı da tezvîr etti ve padişaha “Haşmetmeap! Ali Paşa bizim İmparator’un ve Romalılardan çok dostu idi. (60^r) Kuvvetle mukabele eylemesi, muharebe etmesi ve teslim olmaması için sık sık mektuplar yolladı. İşte dediğim gerçektir, onun kendi mührile gönderdiği kâğıtlar işte elimdedir, onları saklıyorum” dedi. Sultan bunları duyunca çok hiddetlendi ve Galata’yı tahrip etmelerini emretti. Ali Paşayı da bağlı olarak bir kuleye kapamalarını emretti; bütün mal ve mülkünü müsadere eyledi. Sultan, kendisi Edirne’ye gittiği zaman (onun) başını kesmeleri emrini verdi. Birçok insanlar ve bütün ordu onun ölümüne ağladı. Zira, iyiliğinden dolayı kendisini çok seviyorlardı.

Kir Luka’yı işlerine göre tesviye etti; ne yaptı? Dört oğlu vardı. Bunlardan ikisini muharebede öldürdüler; üçünün de sultan kafasını kestirdi, küçüğünü sultan kendi hizmetine aldı. Kir Luka’nın ise başını kesti. Aynı tarzda şehrin diğer arhontlarının da kafasını kestirdi. Aynı suretle Venedikliler’in bailosi ile oğlunun başlarının kesilmesini emretti. Aynı veçhile şehirde bulunan bütün Venedik asıladelerini de öldürttü. Aragonya bailosunu da iki oğlu ile beraber öldürttü. Venedikli Kontarini’yi de esir edilen diğer asılzade ile beraber öldürmek istedi de onlar 6000 flori ödediklerinden kendilerini serbest bıraktı.

O zaman talihsiz şehirde yapılan şenliklere nihayet verdi. (Diğer taraftan) adamlar göndermiş ve aynı suretle bütün imparatorluk dahilinde şenlikler yapmışlardı. O vakit orduya emir verdi ve herkes neş’e içinde kendi yerine gitti.

Ey bütün dünyadaki şehirlerin kraliçesi olan beldenin büyük felâketi! Bu zavallı şehrin başına gelenler hiçbir memleketin başına gelmemişti. Bazıları vaktile Trova’da Elenlerin yaptıklarına Türk mukabelede bulundu diyorlar öyle ki Türk bu sahanın şarkında bulunduğundan şirden intikam aldı.

O vakit sultan kendisine *hünkâr* dedirtti, yani autokrator, sezar. Ali Paşa’nın (60^r) kafasını daha önce kestirmek istedi, lâkin yeniçeriler yüzünden yapamadı; zira onu çok seviyorlardı.

Zavallı şehrin mahvolduğuna dair acıklı haberler, bütün dünyaya yayıldı. İmparator Paleologos'un arhont ve prens kardeşleri bu haberi öğrenince kaçmağa ve Frengistana gitmeğe hazırlandılar. Fakat sultan kendilerile dostluk yapmak için haber gönderdi. (Onlar) çok müteessir ve matemli idiler.¹

¹ Yukarıda tercümesini verdiğimiz Anonim Osmanlı tarihinin İstanbul muhasarası ve zaptına dair olan metni, Zora'nın eserinde 14-34. sahifelerde intişar etmiştir.